

DÜNYA İQTİSADİYYATI

X Mövzu – Dünyada şəhərlər və şəhər iqtisadiyyatları

***“THE WORLD ECONOMY:
Geography, Business, Development”
Frederick P. Stutz, Barney Warf
Sixth Edition, Pearson, 2012***

HAZIRLADI:

Elşən Bağırzadə

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Mirsahib Eminov

iqtisad üzrə magistr, müəllim

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
“Beynəlxalq iqtisadiyyat” kafedrası

X BÖLMƏNİN MƏQSƏDLƏRİ

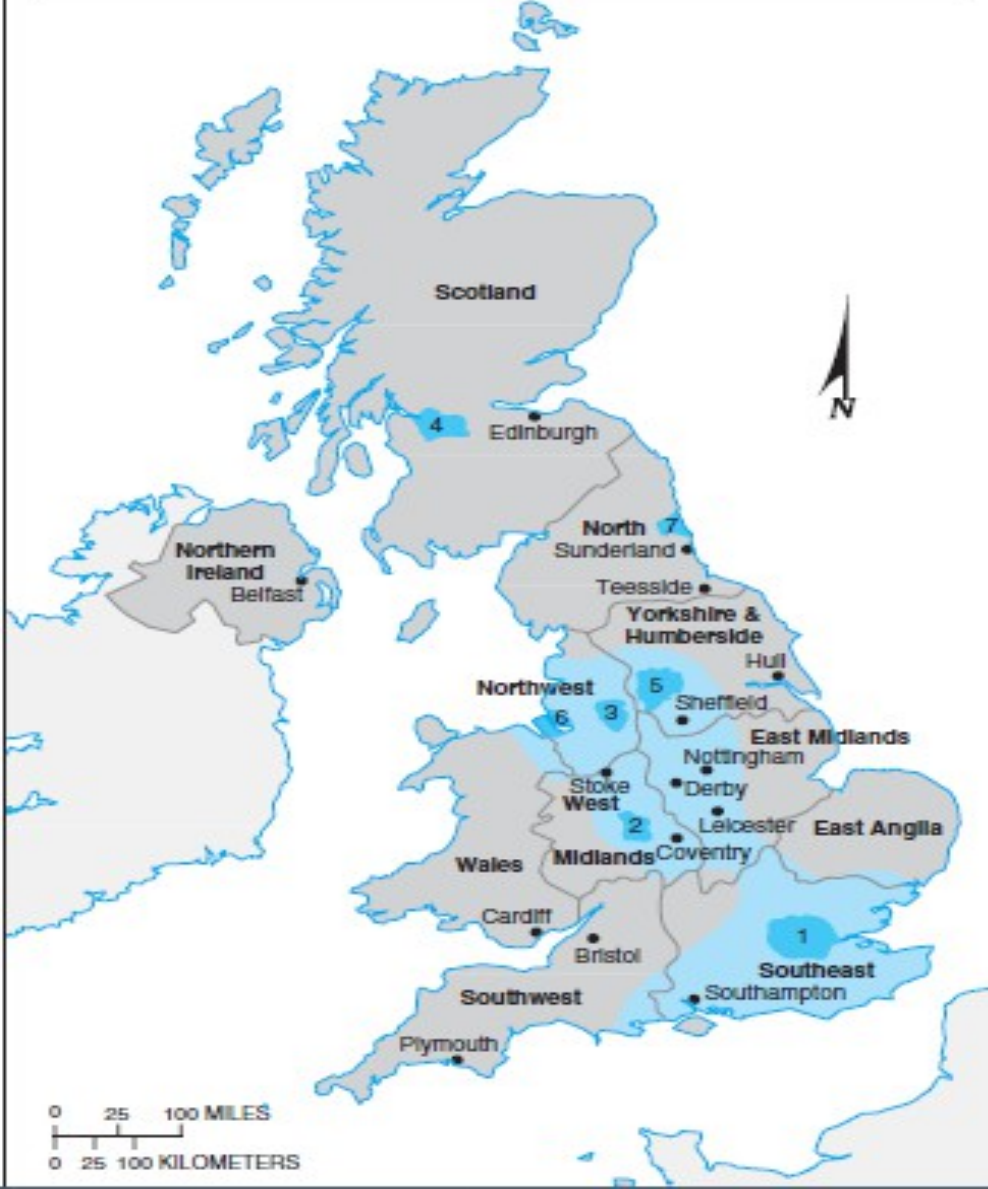
- Müasir şəhərlərin inkişafı ilə kapitalizmin inkişafı arasındakı qarşılıqlı əlaqəni açıqlamaq,
- Şəhərlərin onların iqtisadi təməlləri və ixrac sektorları ilə necə əlaqədə olduğunu təhlil etmək,
- Mənzilə olan tələb və təklifin məskunlaşma əraziləri ilə olan əlaqəsini açıqlamaq,
- Suburbanizasiya və şəhərlərin yayılmasının səbəb və nəticələrini açıqlamaq,
- Şəhərliləşmənin səbəbləri, xərcləri və faydalarını açıqlamaq,
- Şəhərdaxili yoxsulluğun səbəblərini və Ghettonun artan problemlərini təsvir etmək,
- Qloballaşmanın mövcud səviyyəsi işığında qlobal şəhərləri müzakirə etmək,
- Şəhərlərin davamamlılığı konsepsiyasını təqdim etmək.

Large, congested metropolitan areas, such as downtown Los Angeles, California, testify to the power of agglomeration economies in clustering activity in dense urban areas and the important role such conurbations play in regional, national, and global economic linkages.

Müasir şəhərlərin yüksəlişi

- Erkən şəhərlər: K/T üçün ticarət nöqtələri (mərkəzləri), həmçinin, bürokratlar, rahiblər
- Şəhər-dövlətlər: Yunan, Roma
- Renesans şəhərləri
- XVI əsr: kapitalist iqtisadiyyatının inkişafı, şəhərlərin yüksəlişi.
- Avropa: yeni şəhərlər, əhali artımı və məhsuldarlığın artımı.
- Yeni tacir sinifi, kənddən şəhərə axın, işçi sinifinin yaranması.
- Kapitalist şəhərləri: aşağı nəqliyyat və rabitə xərcləri.
- Sənayeləşmə: K/t-nın sənayeləşməsi, kənddən şəhərə axının güclənməsi. İstehsal- “şəhər əmələ gətirən” sektor kimi. London, Glasgow, Belfast, New York, Boston, Philadelphia, Chicago, Cleveland, Milwaukee, St. Louis, Pittsburgh, Buffalo, Ontario, Montreal.
- Müstəmləkə (kolonial) şəhərlərinin inkişafı: Lima, Peru, Rangoon, Jakarta, Calcutta, Hong Kong, Singapore,.
- Korporativ mərkəzli təmərküzləşmənin artması

- **Britaniya şəhərləri, Sənaye İnqilabının vətəni.** Britaniyanın ilkin sənayeləşən ölkə olması onu XIX əsrdə dünyanın urbanizasiya səviyyəsi ən yüksək olan və şəhərlər şəbəkəsinə malik ölkə etmişdir.

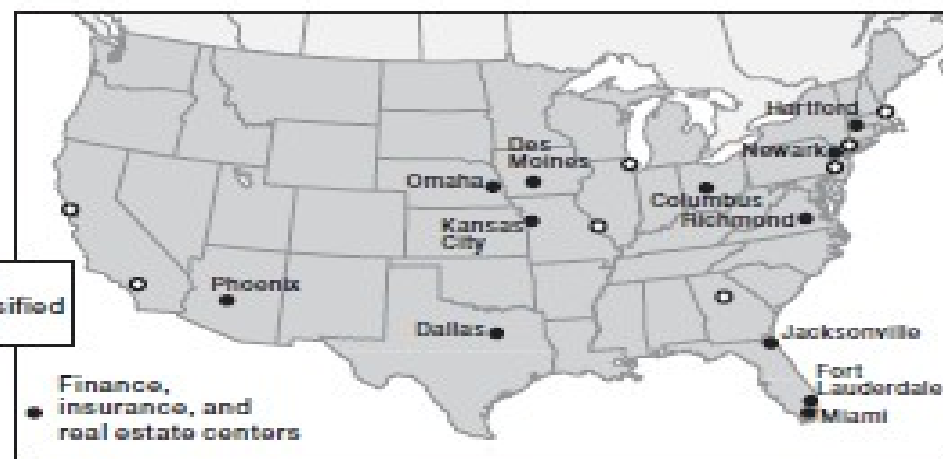

- **ABŞ şəhər əhalisi, 1880, Sənaye inqilabı Sənaye qurşağı yaratmışdır.**

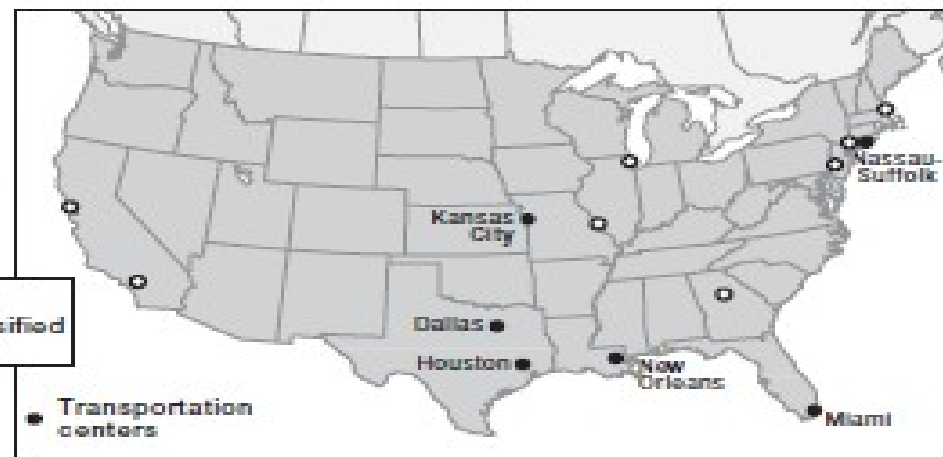
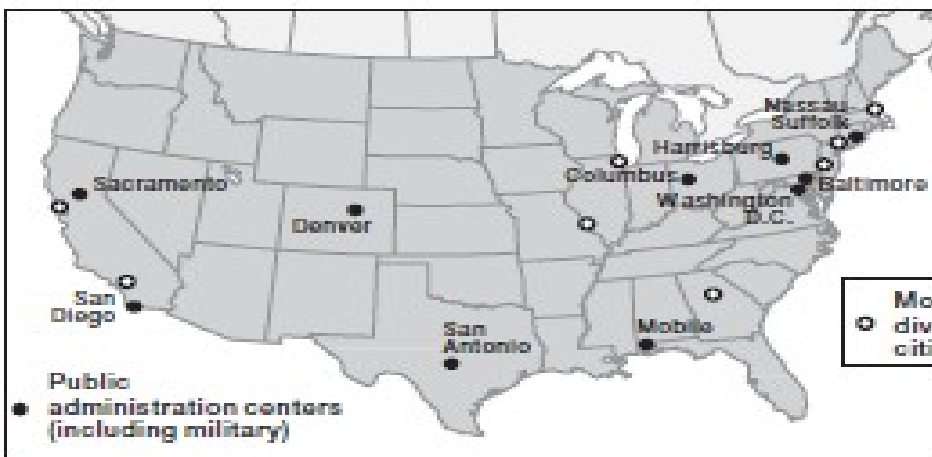
Şəhərin iqtisadi təhlili

- Şəhər iqtisadi təhlili: Şəhərlərin bir-birinə necə inteqrasiya olunduğunu və şəhər iqtisadiyyatlarının necə çalışdığını izah edir.
- Şəhərlərin iqtisadi ixtisaslaşması
- Şəhrə iqtisadiyyatı iki geniş segmentə ayrılır:
  - Əsas sektor (B): İxrac yönümlü aqrar, sənaye və ya xidmətlər
  - Qeyri-əsas sektor (NB): pərakəndə ticarət, iaşə, daşınmaz əmlak, fərdi xidmətləri (bərbər və.s)

○ Most diversified cities

○ Most diversified cities

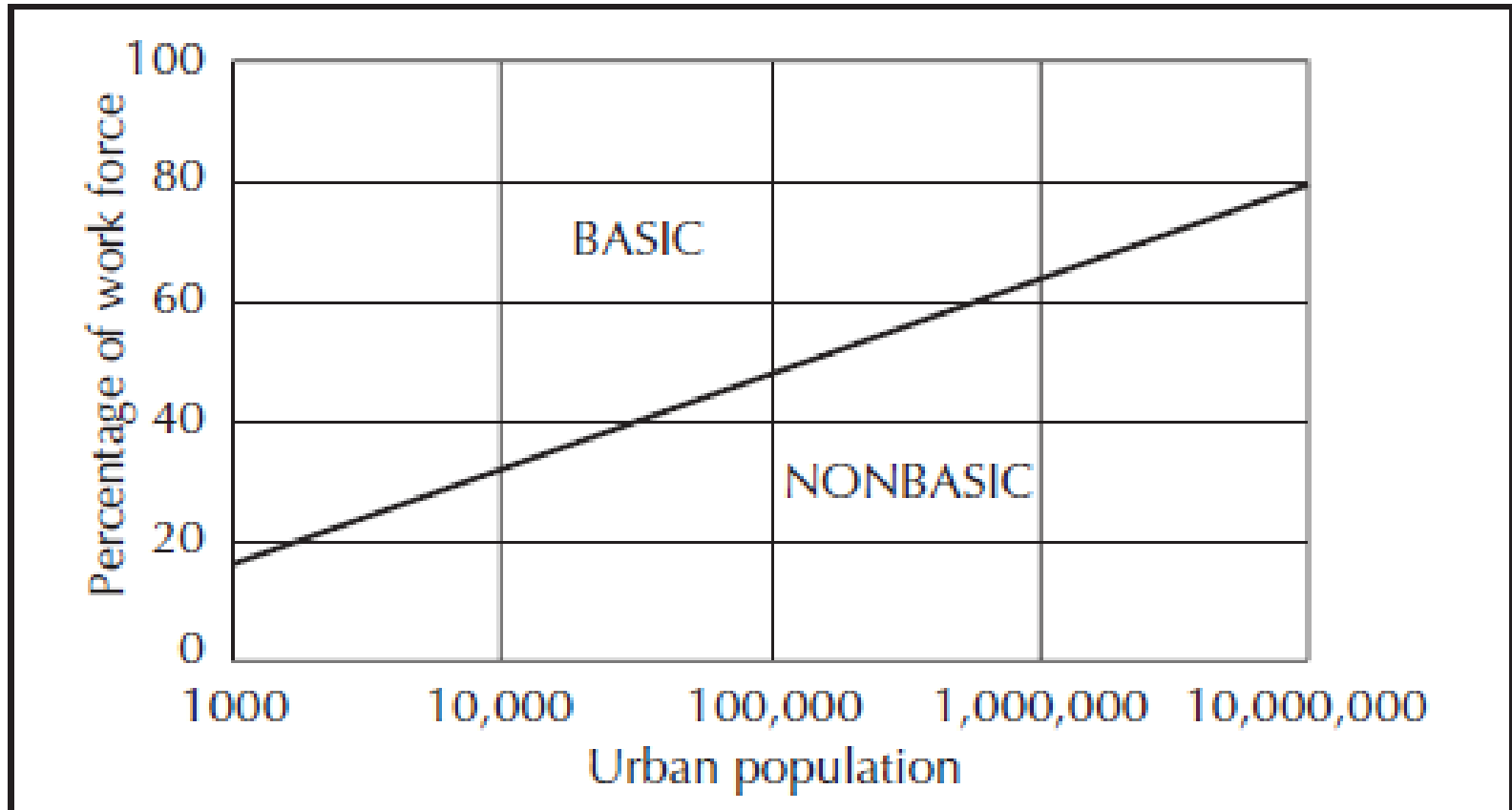
Şəhərin iqtisadi təhlili

- Məcmu məşğulluq (T) = Əsas sektor (B) + Qeyri-əsas sektor (NB)
- Multiplikator (M) = T/B
- $M = (B + NB)/B = 1 + NB/B$
- *dəyişmə T = M x dəyişmə B .*

Şəhərin iqtisadi təhlili

- Birbaşa təsirlər: əsas sektorun özündə baş verən dəyişikliklərin məcmu məşğulluqda yaratdığı dəyişmələrdir.
- Dolayı təsirlər: Əsas sektora subkontraktlarla satış həyata keçirən firmalarda baş verən dəyişikliklərin məcmu məşğulluqda yaratdığı dəyişmələrdir.
- Stimullaşdırıcı təsirlər: əsas sektorda çalışanların xərcləmələrindəki dəyişmələrin məcmu məşğulluqda doğruduğu dəyişmələrdir.

Şəhərin iqtisadi təhlili

- Şəhərlərdə əhali artdıqca qeyri-əsas sektorun payı da artır

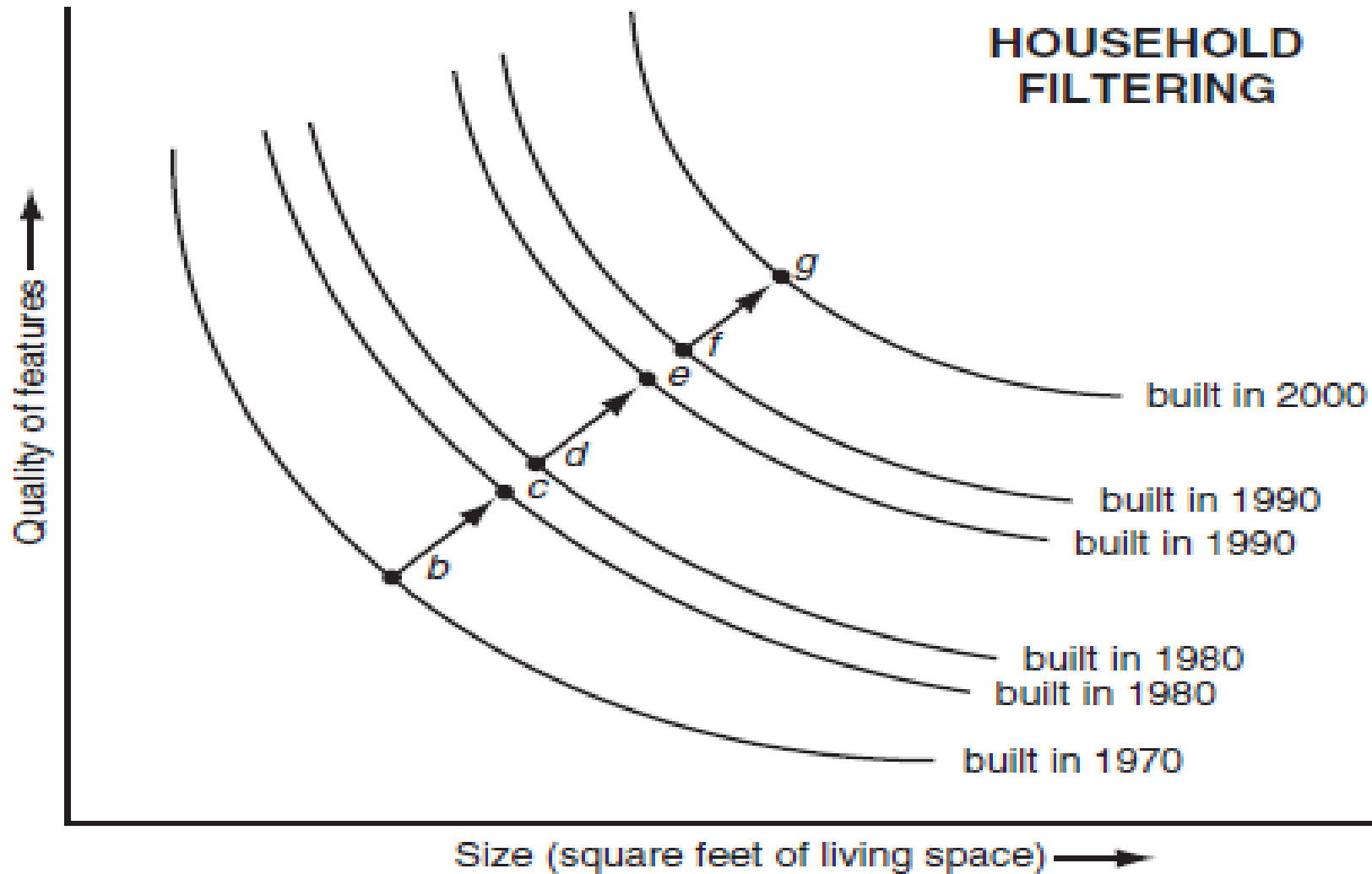
Şəhər əmək bölgüsü

- Şəhərlərin mərkəzi biznes bölgələri
- Şəhər ierarxiyası: ilkin sektorlara və resurs hasilatı fəaliyyətlərinə əsaslanan kiçik şəhərlərdən daha böyük, daha xidmətyönümlü konqlamerasiyalara qədər şəhərlər sistemi.
- Qlobal şəhərlər: Şəhərlər ierarxiyasının zirvəsində dayanırlar.

Şəhər yaşayış yerləri

- Şəhər yaşayış yerlərinin seçimi ailənin bu məqsədlə çəkəcəyi xərclərə bağlı olur.
- Mənzil filtirləmə modeli
- Mənzilə tələbə və təklif

Filtering: The Allocation of Housing

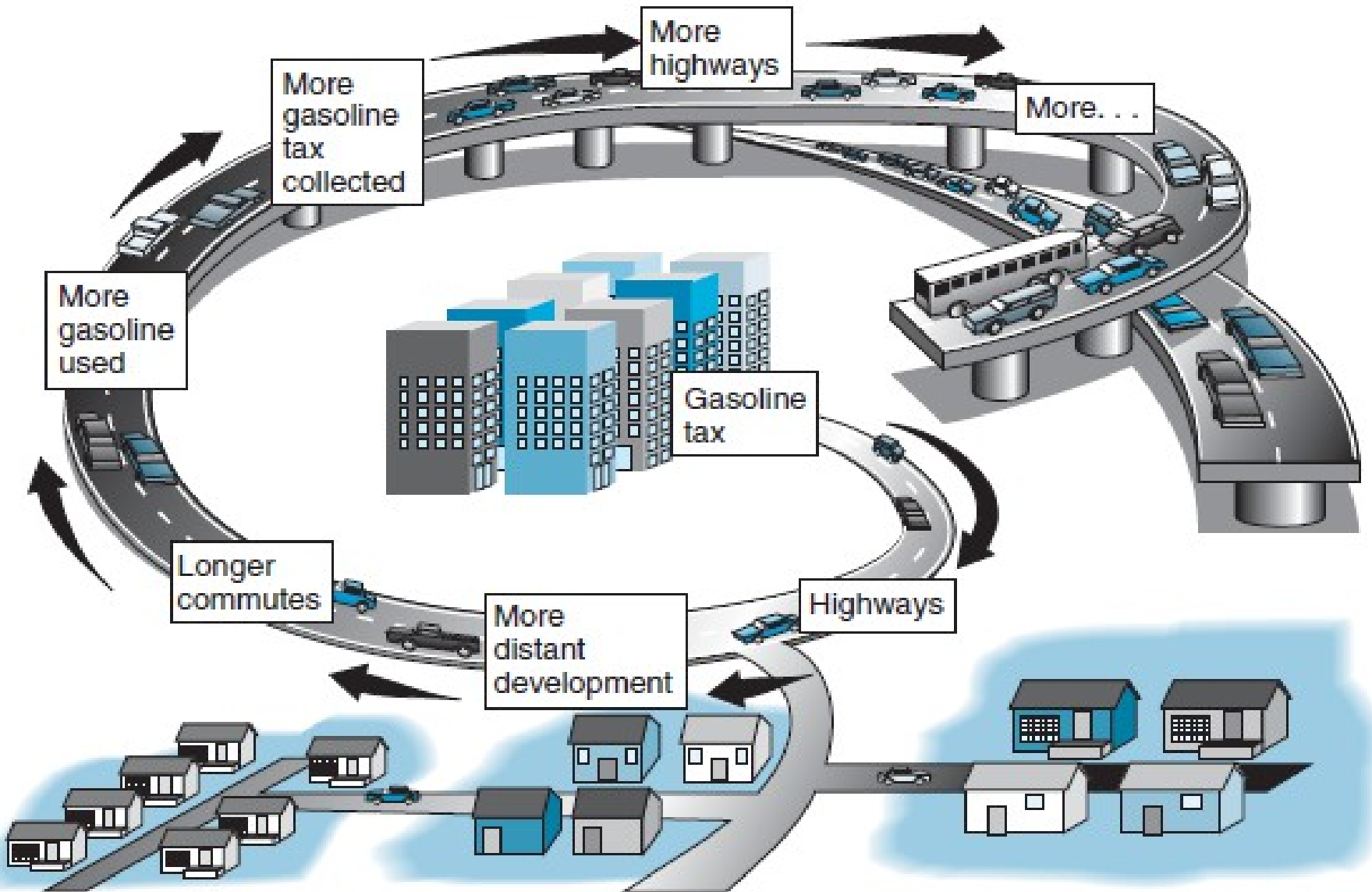

- Mənzil filtirləmə modeli.

Metropoliyaların yayılması

- Suburbanizasiya: metropoliyalardan ətrafa yayılma
- Nəqliyyatın inkişafı suburbanizasiyanı gücləndirir.
- Şəhərdən uzaq lüks bölgə
- Böyük regional ticarət mərkəzi olan kənar şəhər
- Şəhərliləşmə: şəhərlərin yoxsul bölgələrinə zənginlərin məsəkunlaşması

- **Nəqliyyat sisteminin inkişafı suburbanizasiya prosesini sürətləndirir**

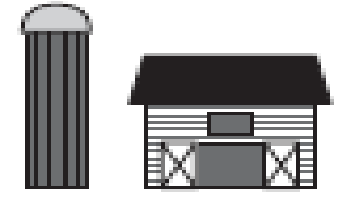
Cities

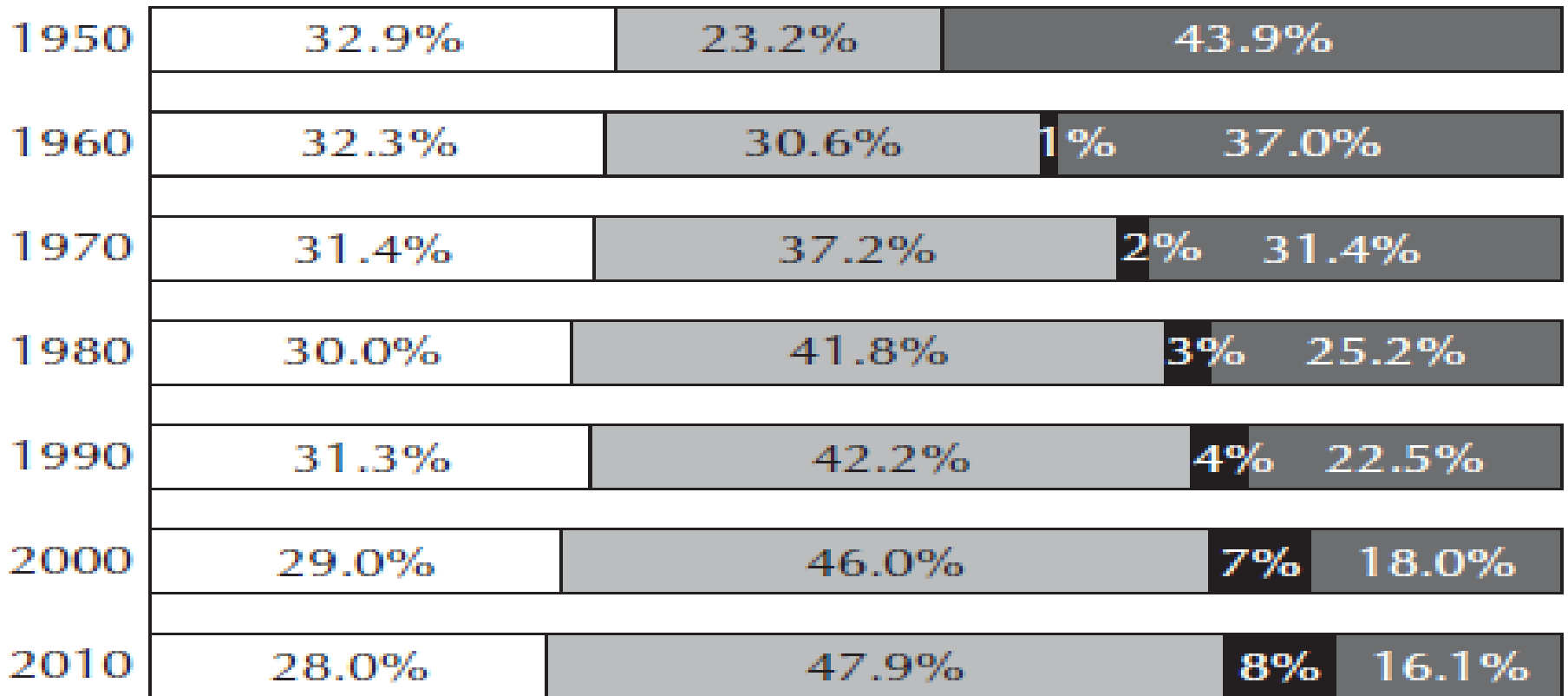
Suburbs

Exurbs

Rural areas

- 1950-2010 arasında Amerikalıların yaşadığı bölgelerin payı

Şəhərlərin problemləri

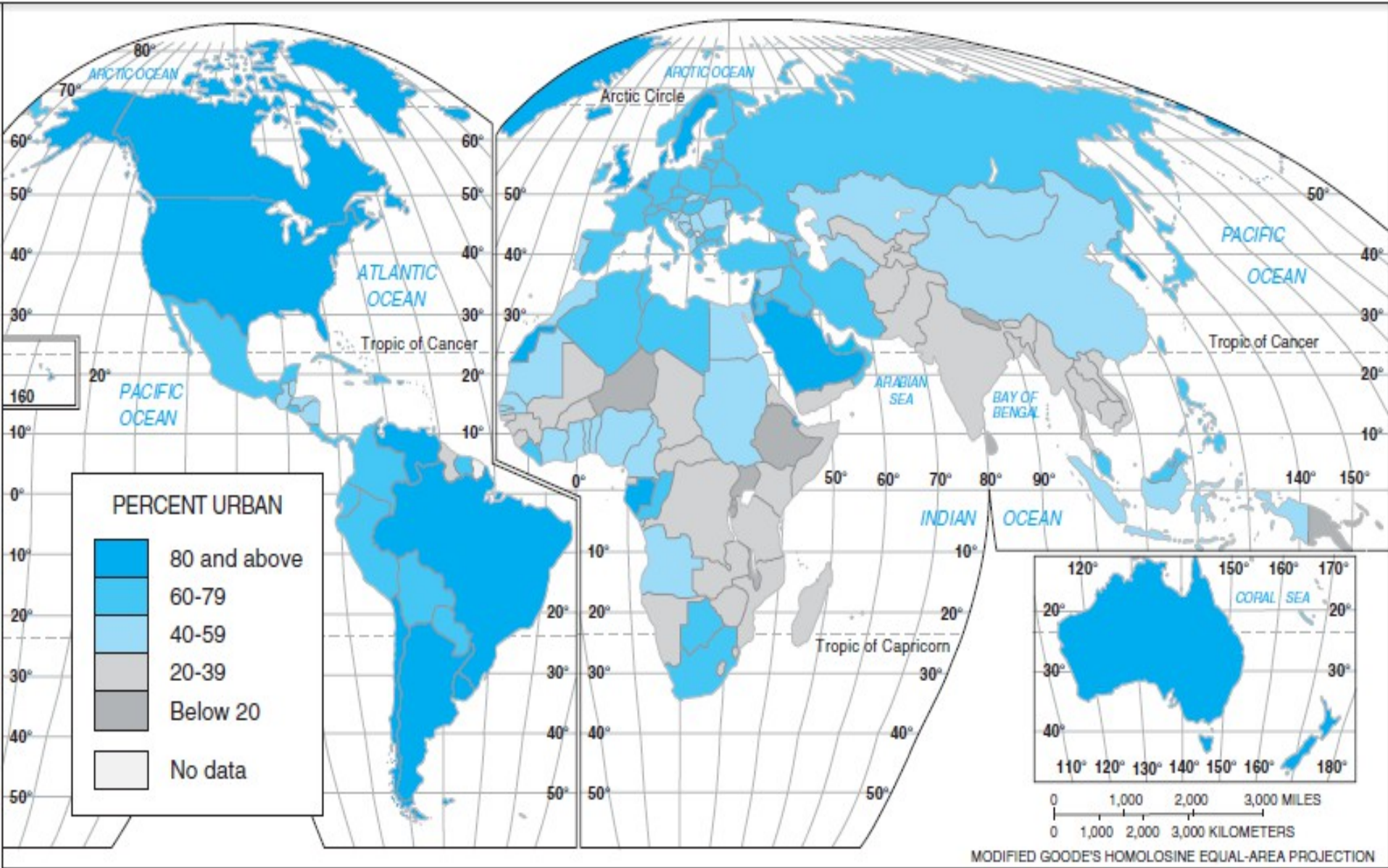
- Şəhərlərin tənəzzülü
  - Zənginlərin şəhər kənarına çıxmasının bələdiyyə gəlirlərini azaltması
- Gettolar və doğurduğu problemlər:
  - Mənzil problemləri
  - Təhsil problemləri
  - Səhiyyə problemləri
  - Cinayətkarlıq problemləri
  - Ekoloji problemlər
- Məşğulluqda uyğunsuzluq
  - Şəhər mərkəzlərində məşğulluq imkansızlığı
  - Məkan uyğunsuzluğu
  - Şəhərdən kənar işə gedib-gəlmə

Qlobal şəhərlər

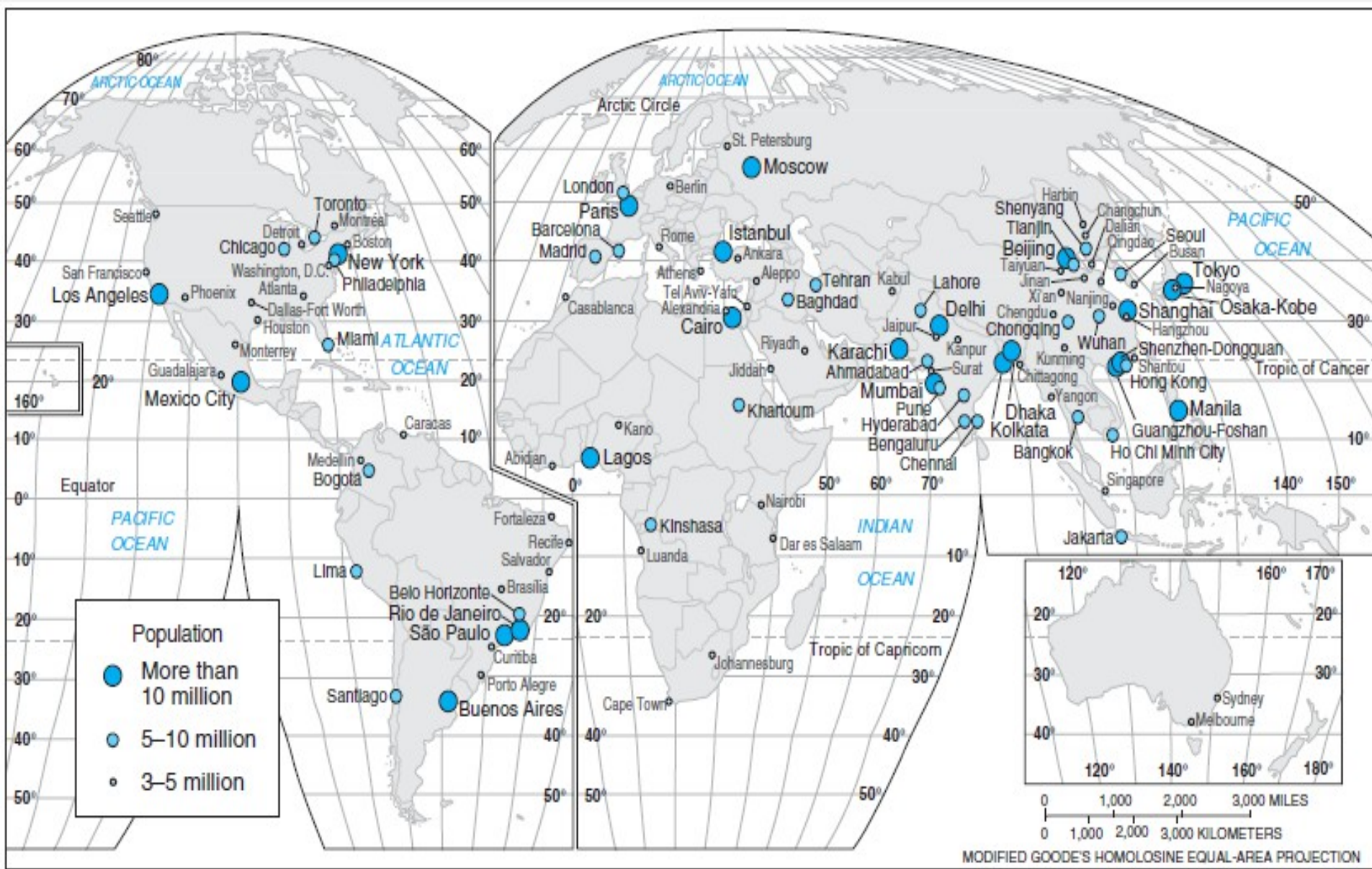
- Sənaye restrukturizasiyası: 1970-ci illərdən başlayaraq qlobal şəhər ierarxiyasındakı dəyişməni ifadə edir. Bu prosesdə sənaye müəssisələri inkişaf etmiş regionlardan inkişaf etməkdə olan regionlara(ölkələr daxilində və ya arasında) yönəlir.
- Beynəlxalq şəhər ierarxiyasının zirvəsində olan qlobal şəhərlər:
  - Yaradıcı innovasiya, informasiya, moda və mədəniyyət sektorlarının mərkəzləri.
  - İnvestisiya kapitalını formalaşdıran və idarə edən metropoliyalar.
  - Reklam, marketinq, hüquq xidmətləri, mühasibat, kompüter xidmətləri və.s ixtisaslaşmış ekspert mərkəzləri.
  - Qlobal korporasiyaların və QHT-lərin idarəetmə, planlaşdırma və nəzarət mərkəzləri

TABLE 10.1 Proportion of Population in Urban Areas, 1950–2010

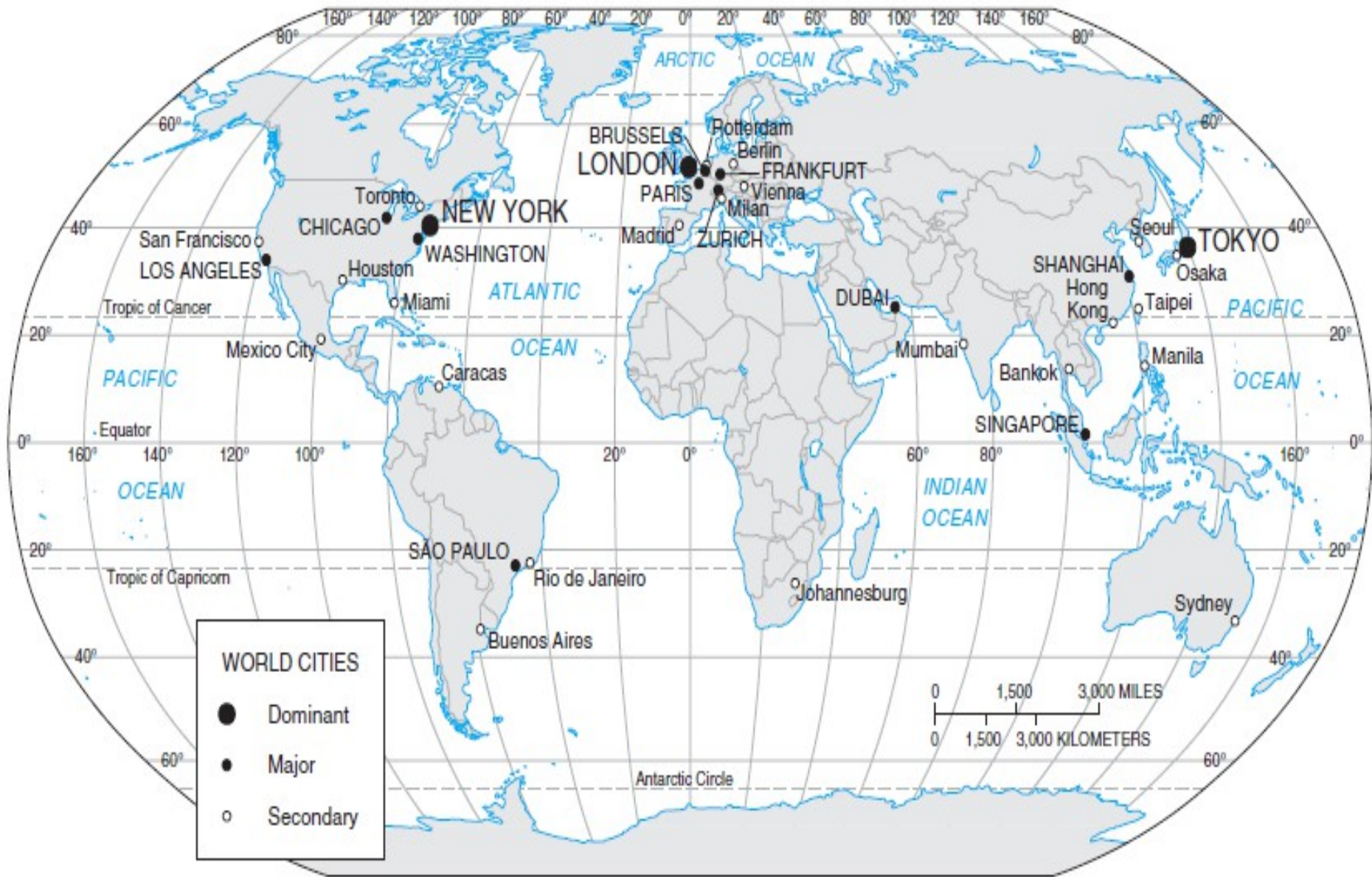
Region	1950	1970	1980	1990	2000	2010
World	29	37	41	45	50	56
Developed countries	54	67	72	74	75	76
Underdeveloped countries	17	25	31	35	39	45
Africa	16	23	30	31	33	37
Latin America	41	57	69	71	73	79
East Asia	17	27	29	36	38	50
South Asia	16	21	28	30	31	32
North America	64	74	74	75	75	79
Russia and Central Asia	39	57	66	68	70	73
Europe	56	67	72	74	75	73
Oceania	61	71	71	71	72	70

- **Dünyada urbanizasiya səbiyyəsi**

- **Dünyanın başlıca şəhərləri**

• **Qlobal şəhərlər**

FIGURE 10.22 Manhattan, the economic heart of the New York metropolitan area, is the product of global patterns of trade, investment, and immigration, as well as the powerful agglomeration economies so critical to producer services such as finance, banking, and business services.

FIGURE 10.23 Looming over the Toronto skyline, Canada's CN Tower is not only an important communications center, but a symbolic one as well, a testimony to that city's growing role as a center of global capital accumulation.

Şəhərin davamlılığı

- Şəhər davamlılığı “yaşıl şəhərlər” ideologiyası və təcrübəsindən irəli gəlir. Bu enerjiden səmərəli istifadəni və şəhərin karbon emissiyası kimi ekoloji təsirlərinin azaldılmasını nəzərdə tutur.

ƏSAS ANLAYIŞLAR

- əsas sektor (basic sector)
- mərkəzi biznes bölgələri (business central business district)
- birbaşa təsirlər (direct effects)
- iqtisadi təhlil (economic base analysis)
- böyük regional ticarət mərkəzi olan kənar şəhər (edge city)
- şəhərdən uzaq lüks bölgə (Exurbs)
- mənzil filtirləmə modeli (Housing filtering model)
- şəhərliləşdirmə (Gentrification)
- qlobal şəhər (global city)
- dolayı təsirlər (indirect effects)
- stimullaşdırma təsirləri (induced effects)
- sənaye restrukturizasiyası (industrial restructuring)
- multipikator (multiplier)
- qeyri-əsas sektor (nonbasic sector)
- yaşayış yerlərinin seçimi (residential location decision)
- şəhərdən kənar işə gedib-gəlmə (reverse commuting)
- məkan uyğunsuzluğu (spatial mismatch)
- suburbanizasiya (suburbanization)
- şəhər ierarxiyası (urban hierarchy)
- şəhər davamlılığı (urban sustainability)

MÜZAKİRƏ ÜÇÜN SUALLAR

- 1. Sənaye inqilabı şəhərləri necə dəyişmişdir?
- 2. Şəhər əmək bölgüsü necədir?
- 3. Nə üçün qeyri-əsas sektorlar şəhərlərlə birgə böyüyür?
- 4. Yaşayış yerlərinin seçimi prosesini izah edin.
- 5. Mənzil filtirləmə modeli necə işləyir?
- 6. Suburbanizasiya və şəhər yayılmasının başlıca səbəbləri nədir?
- 7. Şəhərlərin başlıca problemləri hansılardır?
- 8. Şəhərliləşmə nədir və buna səbəb nədir?
- 9. Dünya şəhərləri hansılardır? Ən böyükləri hansılardır və haradadır?
- 10. Şəhərlərin davamlılığı necə təmin edilə bilər?